

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Tehilim

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

הנושאר המדקה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9176

הקדמה ראשונה

מענין השיר בכלל, ומליצת ספרי קדש בפרט.

אמר המבאר: דרך המתרגם קזה השלם במלאכתו, ה"ה הרב החכם החוקר הפיליטוף האלהי רבינו משה בן מנחם זצ"ל, כבר נודע מתרגומו על התורה, שהלך בעקבות המתרגם המשכיל אונקלוס הגר, לבלתי שמר את המלות דייקא, כי אם לשמור הטעמים וכוונות המאמרים, ובאשר העיר על זה בעלמו בהקדמתו לספר נתיבות השלום (עיין עמ'). ואם שהענין כך הוא בדבור הפשעי, שאין לך משמית הכונה יותר מהמתרגם תיבה בתיבה, על אחת כמה וכמה שהמתרגם דבור מליצי ושיר לריק להאמר מהמכשול הזה, אשר מלבד כוונת המאמרים ילטרך גם להעתיק חזקתם ותקפם או נעימותם וסין ערכם, באופן שיהיה הפעלתם בנפש האומע שזה מכל וכל בשתי הלשונויות. וכן עשה הרב המתרגם ז"ל בהעתיקת הזירים הנאספים בזה הספר שלפניו, והראה בה כמו ורב חילו בכלשון עברי בכלשון אשכנזי. ידע את מתכונת הבגדים אשר הלביש בם המאורר את מאשבותיו ורעיוניו כפי תקי ארלו, וגם ידע איך הלבישם אם בתוך עם אשר היה יושב. ולזה אל יפלא נעיניך הקורא אם תמלא לפעמים מדתם אינה שזה, אם ארוכה ובאן קלרה או להיפך, אם רב הכמות ובאן מעט הכמות או להיפך, הלא באיכות הן שוות, אם לחמם אם ליופי, אם למחול אם לתונה. ובאמת לרוב גם את הכמות שמר כפי האפשר, כמו באלו המאמרים:

(זיר ל"ג ע') כי הוא אמר ויהי דען זן ער טפריכט, געטיהטט ;

הוא צוה ויעמוד געבייט, טטעהטט דף.

(וזיר ע"ה ח') כי אלהים שופט גחטט חזיט ריכטער ;

זה ישפיל וזה ירים נירריגט דיעוען, העבט יענען.

אך בכל מקום זה אי אפשר, כידוע לכל מבין בדרכי הלשונויות, אחרי היות לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, וכמו שהזכיר הרב המתרגם זצ"ל בחבורו אור לנתיבה (עיין עמ'). ולכן נמלאו גם הרבה מקומות בתרגום הזירים הללו, אשר כפי הנראה בם בהשקפה ראשונה, לא יהיו אם דברי המתרגם מכוונים אל דברי המשורר, אם שאינם מבארים אותם כראוי, אם שיהיו סותרים אותם מכל וכל, האמרו לנס, פן לור תצננס! כי כל דבריו נכרפים עבור הבחינה היטב, שקולים בשלם השכל ובמאזני הבינה, באבני המליצה וההתפעלות האמתית, אך שלריכוס עיון רב. ואני לאהבתי את המלאכה מאד נתתי את לבי לתור ולחקור אחרי הדרך אהלך הרב ז"ל בתרגומו, יגעתי ומלאתי בעזרת הזונן דעת, ובקלתם שאלתי את

הקדמה ראשונה

פי החכם המתרגם ז"ל, והתעדנה נפשי בנועם למודיו, ואמרתי לכתוב הדברים האלה על ספר, לחלקם גם ביעקב ולהפיץם בישראל.

אמנם טרם החלתי לבאר לריך שאקדים איזה הקדמות מענין דבור המליצה, ר"ל הענין המעמידו ומבדילו מהדבור הפשטי, באשר לא מלאתי מהנחינה הזאת בספרינו כי אם מעט מזעיר, אף שהידיעה הזאת נלרכת מאד לכל קורא בשירי הקדש, אם רולה להתענג גם עונג שלם וקיס, הוא העונג המוסד על אדני הזמנה והדעת.

ענין המליצה.

מלבד הדבור השכלי, אשר יסודו בכללי ההגיון, ואשר על ידו ישמיע איש לזולתו ע"י כלי המנטא וההנרה את כל אשר בלבו, רעיוניו ומחשבותיו משפטיי והקשיו, וימירו אלו באלו, זה נותן וזה לוקח, זה שומע וזה מדבר, עד שיתרבו הרעיונות בלב כל אחד מהם, וידעו כל מה שאפשר להם לדעת, ויבינו כל מה שאפשר להם להבין, מלבד הדבור הזה נמלא עוד דבור אחר בין האנשים מובדל דבור ההתפעלות בהבדל גמור מן הראשון, אשר יקראוהו בשם דבור ההתפעלות (דיו טפרהכע דער עושפנידונג). וזה באמצעות ההרגשות המתרועעות אשה באחותה (דעז מיטגעפיהו), באיפעול כח נפשי אחד בכח נפשי אחר, או באותו הכח עצמו כנפש אחת, באשר הגבורה תוליד גבורה או יראת נזק, הרוממות תוליד רוממות או יראת כבוד, הנורא הנשגב יוליד רעדה והשתוממות, האהבה תוליד אהבה או רכון, הענוה תוליד חנינה, היופי יוליד חמדה, ודומיהם אשר מי יוכל לאפור אותם. והדבור ההוא לא ע"י אומר ודברים, כי אם ע"י פעולות מתהוות מאותן הכוחות, ועל דרך שאמר המשורר השמים מספרים כבוד אל וגו', אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, בכל הארץ ילא קום וגו'. ואם ישמע לפעמים קול בהדבור ההוא, יהיה קול הברה גרידא, כמו קול השמחה וקול הנער וקול ההשתוממות (אהה, האא, א, אך, אה), מה שקורים בלשון אשכנז (אונטרטיקולירטע טאנע) אשר ההברה היא בעצמה תולד מהתפעלות הנפש וגם תורה עליה, לא כן הברות התיבות, שאינן מסמנות כלל בפני עצמן, כי אם ע"י הרכבתם לתיבה אחת, והתיבה היא סימן הרעיון שנפש¹. הנמשך מזה הוא, כי פעולת הדבור הזה תהיה בלתי מסופקת כנפש השומע, ע"ד שאמרו חז"ל דברים היוצאים מן הלב נכנסים בלב, ותהיה ג"כ פעולתו חזקה מפעולת הדבור השכלי, ותתקיים גם יותר כנפש השומע. כי הרעיון מכל מקום אינו כי אם תחת הדבר, לא הדבר עצמו, וגם תהיה ילירת הרעיונות נופלת תחת המאורעות, ולא כאשר יפעול אותו המושג עצמו במקבל זה ביחוסיו הזמן והמקום שלו, יפעול גם במקבל אחר עם יחוסיו הזמן והמקום אחרים; ולכן אם גם יסנימו שנים לחבר איזה רעיון בסימן חושיי מה

¹ ומה הטעם יתדמן גם חיבת הקריאה האלה שזכרנו בכל הלכות, לפי שאינן מן המוסכמות בלבד, כי אם נטועים בחולדות הנפש, ולא יבדלו כי אם מעט מזעיר, אבל אשר התיבות שהן מן המוסכמות יבדלו כהנה וכהנה. ויש להרחיב הדבור בזה, אלא שאין כאן מקומו.

מה, ד"מ בתיבה מיוחדת, אפשר שאם יעלו את הסימן ההוא על זכרונם ישוב כל אחד מהם דבר משונה מאשר ישוב חברו. ומה ההבדל הגדול המכוי בין מחשבות בני האדם, כי ההיקף ההגיוני הוא נטוע בנפש האדם בלי אפשרי לטעות במעט החבונות, ואם יוכלו להסכים על הרעיונות כראוי לא יהיה שום מחלוקת בעולם, אך על הרוב זה אינו, לפי שהפעולות וההרגשות אינן שוות בכל עת ובכל נושא. ולזה תהיה תמיד פעולת הדבור השכלי חלושה ומסופקת מפעולת דבור ההתפעלות ע"י ההרגשות המתרועעות שזכרנו אשר הפעלתם אחת היא בכל הנפשות, ואם יש הבדל ביניהם, לא יהיה כי אם בכמות. ואולם להיפך לא תהי' פעולת דבור ההתפעלות אלא כללית ואינה יולאת לפרטים בדבור השכלי המחלק את המושג לכל יחוסיו במקום ובזמן ובגוף ופרטיהם ופרטיהן בידוע לכל משכיל. ולכן כמו שעלמות דבור ההתפעלות הוא יתר עז, כן עלמות דבור השכלי הוא יתר באור.

מעלת הדבור השכלי יתר באור

והנה מה טוב ומה נעים יהיה הדבור אשר בו נתחברו שתי המעלות האלו: הזכרת שניהם

זו היא המליצה. כי היא הדבור השכלי מכוון באופן שיעורר גם את כחות ^{היא המליצה} הנפש על דרך ההרגשות המתרועעות, וע"י ההלטרפות הזה יחברו יתרון העז ויתרון הבאור יחד, ולא די שתהי' פעולתה חזקה, אבל תעשה גם שהנפש המדובר אליהם תלייר את הרעיונות כולם כפי רגון המליץ. כי כל הרעיונות הם מופשטות מן ההפעלות אשר הדברים החיצוניים מפעילים בו, אך שהפעלות מושג אחד אינן שוות בכל עת וכמו שזכרנו; אמנם אם ההפעלה היא בידו להושיא ברכונו, הלא ימשול גם ברעיון אשר יולד ממנה. על כן יאמר שהמשוררים ימשלו בעדת שומעיהם ברכונם; כעת יעוררו בהם רוח הנקמה לנתוש ולנתוח להרוס ולאבד, ועוד מעט יעירו גם רוח נדיבה לחמול ולחוס, יהפכו לבס מתבונה לתבונה וממדה למדה, לאהוב ולאנוח, לירא ולהרים מצח, להשתומם ולבז, וכפלגי מים לכל אשר יפלו יטום. ומעתה נבאר תחלה את סגולותיה אשר על ידן תפעול כל אלה בנחות הנפש, ואח"כ נדבר מסגולות המליץ המשתמש בה, ונשוב לחקור בפרטית על חלק המליצה הנקרא שיר, ונעמוד על פרטית מליצת ספרי קודש, ונדבר במשקל מאמריה למיניהם, ונתור אחרי כן אחרי תולדות השיר והאמתושה בימים הקדמונים, ונפן אז ונלך לראות בשירי תהלים אשר לפנינו, שירי קודש המלאים כל טוב. ואל נא ילצה הקורא הנעים ללכת אחרי בלמודים האלה הערבי' לנפש ומניאי' שבר טוב לדורשיהם, כי את כל הדברים האלה מלבי לא הולאתי, אבל לקטתים קצתם מדברי חכמינו ז"ל, וקצתם מספרי חכמי האומות אשר הרבו לדבר בענין זה דברים טובים ונכונים. וידעתי גם ידעתי שמה שאליג לפניך מה אינו כי אם חלק קטן ממה שאמרו וממה שיוכל עוד להאמר באלו הענינים, אך רגוני בזה להעיר את נפש אחי גם על החלק הטוב הזה הנתן לנו בתורתנו הקדושה, היא המליצה הנאגבת, אשר על ידה תתרומם נפש האדם מעלה מעלה, ואשר היא תוליד בה ההרגשה המתוקה על כל, כי בכלם אלהים נבראה.

1 *
 ע"י המליצה
 ע"י המליצה
 ע"י המליצה
 ע"י המליצה

הקדמה ראשונה

סגולות המליצה

אם תפעול המליצה בנפש לפי תולדות הכחות ופעולותיהן, הדעת נועה
 שסגולתה הראשונה תהיה התדמותה אל התולדות בדיוק היעב, ר"ל שיהיו
 לה בכל עת אותם המשיגים אשר בהם נכר עלמות הכח הזה שהיא באה תחתיו.
 כי יש לחלק כחות הנפש בכחות נעימים ומתוקים רכים וענוגים, כמו האהבה
 והרטון החמלה והריעות והדומים, ותהי עלמות מליצתם מתק שפתים נעימות
 הלשון, אמרה גוזלת בטל; ובכחות חזקי' ופראים מסערים והומים, כמו הקנאה
 והנקמה הרוגז והחרון, ויהיו מליצותיהם כמוהם, יהמיון ויסערון בלי השקט
 ומנוח; ובכחות המרתיבות את הלב, כמו הנדיבות והגבורה ודומיהם, ועוד
 לכמה וכמה חלקים שונים כידוע לכל מנין בכחמת (פורהקוֹנֶהֶיע) שהיא חכמת דרכי
 הנפש, אלא שאין כאן המקום להאריך בזה. ומלבד החלקים האלה יש לכל כח לכדו
 דבר עלמותי המבדילו מכל זולתו, וכן יהיה לכל מליצה הנאה תחת אחד הכחות
 דבר מיוחד המבדילה מכל מליצ' אחרת ומיחדה לאותה הכח, דהיינו שיהיו משיגי
 מאמרה באופן שיפעלו בנפש אותה ההפעלה שהיא עלמות הכח הזה, וכמו
 שזכרנו.

א' החדמות
 אל התולדות

אמרנו מתולדות דבור ההתפעלות שאינו לא אומר ולא דברים כי אם פעולות
 מתהוות מכחות הנפש, וזה חזקה פעולתה; ונוליא מזה עוד ב' סגולות להמליצה
 הנאה תחתיו. והן, ה' גשמה (פעהקוֹנֶהֶיעקוֹלֶיעוֹן), ר"ל שאף מן המופשעים,
 כמו הכחות עלמם, או כל בחינה כוללת, אם תדבר עליהם המליצה, תאבה לעשות
 מהם גופים פועלים או פעולים, הגופלים תחת החושים, כי כל מה שיפעול בנו
 באמצעות החושים תהיה פעולתו חזקה מפעולת הדבר שיפעול בנו באמצעות
 הרעיון, אם שאיננה בהירה כל כך, כידוע לחכמים; וההויה, ר"ל שיהיו
 רעיונות המליצה כלם מוחשים עונרים זה אחר זה בנפש המשתמש בה, כן
 במדבר כן בשומע, ובאלו לעיניו ילאו מן הכח אל הפועל. כי זמן ההויה יפעול
 ג"כ בנפש באמצעות החושים, ופעולתו א"כ חזקה מפעולת העבר באמצעות כח
 הזכר, והעתיד באמצעות כח המדמה.

ב' ההגשמה

ג' ההויה

כל מה שנופל תחת גדר יופי והפלאה ^א, ר"ל יופי או הפלאה, הוא
 נופל גם תחת המליצה, וכל מה שאינו נופל תחת גדרם לא יכול גם תחת המליצה.
 כי מסגולת היופי וההפלאה אם יפעלו בנפש, שממלאים את כלה ולאוותיו מקים
 לענין אחר שאינו ממנינם, ומתוך כך לא לכר שתהי' פעולתם חזקה, אבל ישארו
 גם זמן רב בנפש המקבלת. והכרח סגולה זאת במליצה תראה במה שאמרנו לעיל
 בענין ההגשמה וההויה, שצריכה הנפש להתדמות כל הרעיונות האלו באלו הם
 דברים קיימים ממש, וכל עוד שיותר מקים לקבלת פעולת דבר אחר, הנה
 הדברים

ג' יופי והפלאה

^א האריכו חכמי העשקוֹנֶהֶיעוֹן לדבר על גדר יופי והפלאה (אויבער דחזו טענע אונר ערהקבענע)
 דברים טובים מאד ראויים לכל אובה שכמה לדעתה, ואין כאן המקום להאריך בו, ואולם בגדר היופי
 נדבר עוד למטה כפי הצורך. ואשנה ואשגל כי לא באתי אלא לעורר לב אחי על ענינים נכבדים כאלה
 וכל המוסיף לכאן הברוא עליו ברכה.

הדברים החינוכיים ימחקו את כלל הדמיון ההוא, ויקיפו את הנפש מחלומה אשר
 היתה שקועה בו. ואם אין זה הטעם היחידי, הנה הוא לכל הפחות אחד מן
 הטעמים, למה לא יפלו העניינים החלושים והשפלים תחת גדר המליצה.
 מלאנו עוד מתולדות האדם, שאם יהי' לבו מלא הן מדבר שמחה או מדבר
 עצבון או מדבר פלא, יקשה עליו לפרוט ולהרחיב בדברים, אבל יקצר ככל מה
 דאפשר, והיינו שיעזוב כל יחוסו הרעיונות המפעילים בו, ולא יגיד רק עצמותם
 שנאמת כוללת את הכל אך לא צרור. ד"מ אם יהי' אדם בסכנה גדולה ויראה
 אנשים עומדים עליו, יקרא להם לאמר: עזרו! הזילו! אבל לא יתן גם לא יוכל
 תת לבו לאמר להם על איזה דרך שיעזרוהו, ובייחוד איך באה לו הסכנה, כי
 רעיון העזר ימלא את נפשו כל כך שלא יהי' עוד מקום להרעיונות המחזרות בו,
 ואף כי למזל עוד תיבנת השייכות להם. ויש שהתמלאות ודחיקות העניינים
 והרעיונות גדולה כל כך בנפש, עד שלא יוכל האדם להזיח משפתיו אפי' מלה
 אחת זעירא, וזה מזקת פעולות פתאומיות, המביאות לידי השתוממות. ואולם
 אי אפשר לנפש שתשאר זמן רב בזה המעמד, ונעת מה יחלש ההפעלה הזאת,
 כי יקטן הרעיון אחת אחת, ויפנה מקום לרעיונות אחרות, ויבדלו איש מאישו,
 ויאורו בכח ההשקפה שנפשה, ואז תוכל לפרוט העניינים באמצעות דבור השכלי.
 היולא מזה וממה שזכרנו בענין היופי והפלאה, (א) שמאמרי המליצה יהיו תמיד
 מאמרים קצרים ורבי הענין, ר"ל לפי שהפעלות תולדנה מרעיונות
 הממלאות את כל הנפש, לכן לא תרחיב בדברים, כי אם תכלול להגיד כל
 הפעולה כפי הדמיון אשר בנפש בלי פרוט העניינים והיחסים; אלא שלפעמים
 תפרוט העניינים אחר זמן מה, בהיות ההתפעלות הראשונה והיותר חזקה כבר
 עוברת, ויבדלו זו מזו וכמו שזכרנו, אז תעשה ההפרטה הזאת אחת אחת,
 באופן שהמאמר היותר מאוחר ידבר יותר בפרטים כמאמר הקודם לו; ואעפ"כ
 לא תהי' ההפרטה הזאת גדולה כל כך בהפרטת דבור השכלי, ועוד יותרו בה
 משיגים רבים תוכר גם עצמות דבור המליצה¹. (ב) שהמליצה תעזוב
 לפעמים הסדר ההגיוני. ד"מ הסדר ההגיוני הוא שנושא המאמר הוא
 התחלתו, ועליו יסובב כלו. אכן אם יארע במאמר מליצי שרעיון הנושא הוא
 המושל ברוח המדבר וימלא נפשו, יגידנו ולא יפרוט את הנושא אשר אליו יכוון
 הנושא ההוא, כי אם אחר ההשתפכות ההיא. דמיון זה בל יוסיף עוד לערוץ
 אנוש מן הארץ². או גם אם ימלא רעיון הנושא את נפש המליץ כל כך,
 עד שיסמוך על הזומע שיבין מעלמו המנוון אליו, אז ידבר ממנו תחלה בכנוי
 תחת השם, ולא יפרוט השם כי אם אחרי ההשתפכות הראשונה, שישוב לדבר
 ביתר באור. דמיון זה והוא יבוננה עליון³. וכהנה סבות רבות לעזיבת
 סדר ההגיוני במליצה. (ג) וגם תעזוב לפעמים סדר הדקדוק, כי מלבד
 שתאהוב

ה' מאמר קצר
ורב הענין

ז' עזיבת סדר
ההגיוני

ז' עזיבת סדר
הדקדוק

(¹) המשל בזה תמלא במזמור ח' באר היטב ובנמה מזמורי זה הכפר.
 (²) מזמור יו"ד פסוק י"ח, ועיין הבאור שם.
 (³) מזמור פ"ז פסוק ה', עיין שם.

הקדמה ראשונה

שתהוב להמיר העבר ועתיד צהוה, מטעם שאמרנו לעיל בסגולת ההויה, הנה גם לא תשמור לא את המין ולא את הגוף, כי כל אלה הם יחסי הדברים בלבד אשר לא תוכל להשקיף עליהם כל עת בעיון הטיב מחמת עצמות הדברים הממלאים את הנפש. וכמו שערבוב ובלבול הסדרים האלה יהיו חסרון רב בדבור השכלי, עד שיהי' לזרז לכל אהב דעת, כמו כן הוא להיפך יופי המליצה ותפארתה, אם יבוא על מקומו כראוי, כי יורה על עולם ההתפעלות האמתיות בנפש המשורר.

הסגולות שזכרנו עד עתה הם סגולות עלמיות, אי אפשר למליצה בלתי, ולהיפך כל דבור אשר ימלאו בו יחד הוא דבור מליצה. ולכן כל הלשונות של אותן האומות, אשר לא באו עוד בשלמות הקבוץ המדיני אל אותה המדרגה אשר אנחנו עומדים עליה, כיושבי אהל ומקנה, וליידי חיות, נאות מאד אל המליצה. כי מקולר מדעם לא ידעו כלל מן המופשטים, והכל יהי' אללס גוף פועל; מקולר מדעם לא יעמדו כראוי על תולדות הדברים, ולא יבינו אלא מעט מיחוסיהם וברעיהם, ולזה ידברו על הרוב בנללית; מקולר מדעם יפלאו בעיניהם דברים רבים אשר בעינינו לריק נחשבים, ולכן יהי' נמעט כל דבורם דבור מליצה ⁽¹⁾. אבל ביותר שהשכל האנושי יתרחב וילמוד להבדיל בין דבר לדבר, אף אם מראותיהם שוות, ולהפשיט המקרה מן העלם ולחשוב על המופשטים עלמם, ביותר ירחיק לשונו מדבור ההתפעלות ויקרבה אל הדבור השכלי.

ויעל זה הדרך תאבד המליצה הגדולה בתענוגי הנפש? אס-כה תשאלוני, רעי! הנני אומר לבס, אל תדאגו לנפש אשר השתדלה ועוד תשתדל בכל עת להוסיף על תענוגיה ולא לגרוע מהם. בתרו לי זעיר ותראו, איך בכל זה מדע להשיב כרכונה הסגולות האלה ללשונה היותר נחה ומבוארת עתה, ע"י סגולות אחרות מקריות, וגם לפארם מבראשונה. אכן בתחלה נחקור התענוגות הנפש צמה היא.

מצאנו שתי מדות נראות הפוכות, והן בנפש אדם אחד, ובכל נפשות אדם, אהבת הרגל ואהבת החדש. כי דרך ידוע בכל אדם, שאם יהי' לו איזה דבר ואף הפחות שנפשותים זמן רב, יקשה עליו להפריד ממנו, ובדאמרי אינשי הרגל נעשה טבע, וכל שהוא ישן נושן הוא אכן מן בעיני בעליו. וכמו כן הוא דרך ידוע להיפך, שאם יחסון איש דבר מה כל עוד שלא יהי' לו תהי' אליו תשוקתו, וגם נקבלתו יתענג מאד, ובהחריך הימים כבר יהי' רגיל בדבר הזה, לא יחסון בו עוד ולא יתענג בהנאתו. ואיך יהי' זה שתיינה שתי מדות סותרות זו את זו, בנפש אחת ובזמן אחד? אבל כן הוא.

אהבת הרגל ואהבת החדש

הבורא

⁽¹⁾ אכן אין זה כי אם בבחינת ההפלאה, ולא בבחינת היושי, כי להבין ענין היופי כבר נלרכת הנפש להשתלמות מה, וזה הנעם שאמרנו לעיל בפירוש יופי או הפלאה.

הב' י"ט ו"ה קצ"ט ד"ה אומות (1)

הקדמה ראשונה

הנורא יתעלה, הרובה בחסדו הגדול שיתקרב האדם תמיד יותר ויותר אל היתר בחירות ההשתלמות, נטע בנפשו כח השקפה לדעת אותן הדברים החולה לה, וכח ההשתלמות לפעול בלי השקט למלאות תשוקתה. כי בלתי שתי הכחות האלה ישאר האדם תמיד באותה המדרגה שהי' בה צעת הבראו. אולם בהיות שכל הכפס הם בעלי תכלית ככל הנבראים כלם, הנה הפעלה תמידית כזאת תיגע אותה, אם לא יהיה לה עתי מרגוע; לא שבעתים הללו תחדל לפעול לגמרי, כי זה אי אפשר לפי עצמותה, אבל תפעל פעולה קלה, וזה להשיב ולהשקיף על אותן הדברים שכבר אגרום והביאום ביתה. ונקל להבין לכל משכיל, שהדבר אחד בפעולות רוחניות כפעולות גופניות, לפי שהפעולות הן תמיד רוחניות, אף אם הפעולות אשר מהם תולדנה הן פעולות גופניות, כי ההפעלות הן בנפש שהיא רוחנית. ולכן כמו שלא תתן אה גופה אשר היא מושלת בה לנוח אלא במקום שהיא יודעת שלא ינוק בו, כך היא עומה לא תנוח כל עוד שיסתנה דבר מה שיפעול בה, הן בשכליות הן בגשמיות, והיא לא השקיפה על ההשתנות הזאת ומכרת אותה הכרה ברורה. וכבר חלקו חכמי (מעטפייזיק) ענין ההרגשה לשלשה חלקים, לשתי הרגשות מוחלטות, התענוג והלער, ולחלק האמצעי שנייהם, (בהעדרת שניהם¹). ולזה נאמר, כל עוד שלא יסתנה שום דבר בנפש, דהיינו שלא תקבל דבר חדש, וגם לא תאבד מן הדברים שרגילה בהם, כן בשכליות כן בגשמיות, תהי' במעמד האמצעי; אבל בקבלת דבר חדש תתענוג הנפש בהוספת שלמותה, או תהי' במעמד האחד מן המורגשות המוחלטות, הוא התענוג; ולהיפך אם יאבד ממנה דבר שרגילה בו, אף אם שלא תתענוג בו עוד, תרגז ותתנועע על יראת הנוק, ואז תהי' במעמד השני מן ההרגשות המוחלטות, והוא הלער.

ועל זה הדרך נוכל לבאר עוד תכונה אחרת בנפש, והיא אהבת הכללי תהנה הכללית כי ראינו שתאהוב הנפש לכלול כמה דברים יחד ולחשוב עליהם. וזה מטעם שאמרנו, כי מתוך אהבת החדש השקפת זמן רב על דבר אחד תהי' לה לזרז ותחשוק בהשתנות הדברים; אך השתנות הרבה ותמידית תיגע אותה ותלטרך לעתי מרגוע שזכרנו, דהיינו החזרת השקפת הדברי' הידועים לה. אמנם מלבד שלא תתענוג הנפש באותה החזרה, לפי שאין בה השחדשות, הנה גם תקשה לה ההשתנות אף עתה, ואם לא נבראשונה. אכן אם תוכל לכלול הדברים ולהשקיף עליהם, אזי תקל עליה העבודה ע"י אחדות הכללי שתשקיף עלו ברגע אחד, וגם תתענוג ע"י הדבר החדש הנולד עתה, והוא הלערפות החלקים השונים אל הכלל, מלבד התועלת שתגיע לה ע"י ללכת מהר ולרבות הונה ברעיונות חדשות, ורבות שתקבון ותאסוף עוד, כמבואר בחכמת ההגיון.

מעתה התענוגות הנפש הגדולה מכלן, תהי' בדברים אשר בהם תמלא חלקים השתנות החלקים וחדות הכללי וערך ההטרפות אל

¹ יודעתי שיש מחכמי מעטפייזיק שאמרו שאינה אלא הרגשה אחת מוחלטת והיא הלער, והעדרה הוא התענוג, וקלטה אמרו להיפך. אמנם כבר נלחו האחרים את אלו גראיות ברורות, ובהנכנס החוקר באלהי הרמב"ן ז"ל ב"ב בספריו היקרים שכתב בלשון אשכנז.

הקדמה ראשונה

אל הכלל. ויותר שתחברנה כמות החלקים, ושלמות האחדות ר"ל בלי עודף וגרעון, ושלמות ההלטרפות, ר"ל שהיא הערך בנייהם בצמינת הכלל שזה למדרגתם ומתכונתם, שלא ירד הנכבד ויעלה השפל וכדומה, כן תחברנה התענוג בנפש. וכבר גדרו חכמי (מעטאפיזיק) ¹ שהרכבת אלו שלשה המשיגים, דהיינו ההשתנות (מטניגפאזיטיקייט), והאחדות (איינהייט), וערך ההלטרפות (האלטונג) היא עלמות היופי (טאנהייט) כן ברוחני כן בגופני, כן בצורות כן במדות, כן בצנין הארמונות כן בצנין האירים ².

הוא היופי

כאשר עמדו אנשי המליצה על הדרך הזה בנפש, שכלו להוליך משם תועלת רבה לכונתם, נחברת ההתענוגות היא אל המליצה ע"י הסגולות שחכיר ח' שמשל והדמיון עתה, ואלו הן: (א) המשל והדמיון, וזה לך ההבדל שבניהם. כי אם נקח סגולה מה נודע כמותה או איכותה מדבר הנודע שהוא בעל סגולה זו, ומודדין בה אותה הסגולה בדבר אחר בלתי נודע בו כמות או איכות הסגולה הדמיון מה הוא הזאת, הוא הדמיון, בל"א (גלייכניס). כמו כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו אח פשעינו (תהלים ק"ג י"ג), הנה כמות הרחקת הפשעי' ממנו מדוד כמות הרחקת מזרח ממערב; וכן בפעולות, כאיל הערוג על אפיקי מים כן בפשי הערוג אליך (שם מ"ב ב') הנה כמות גם איכות לעקת ופשו אל ה' מדודות כמות ואיכות לעקת האיל; וכן ביחסים כשיושגה בין החוחים כן רעיחי בין הבנות (ש"ה ב' ב') הנה הלטרפות הרועה בין הבנות, דהיינו כמות יתרונה ומעלחה, מדודה בהלטרפות האשונה בין החוחים וכמות יתרונה עליהם. וכן כל כיוצא בזה. ובהיות שהמדה והמדוד מתיחסים בנייהם יחס חדש שלא נעשה אלא מעתה, לכן יוצא כל עת הדבר הנדמה אחר הדבר אשר אליו נדמה, כי בהעדרת אחד מהם לא יודע ההלטרפות ולא יושג המובן. אבל אם נשתוק מן הדבר הנדמה ולא נזכיר כי אם הנדמה אליו, או אם נפשיע את סגולת דבר מה ופעולותיו ויחסיו ונחבר אותם בדבר הדומה לו כנר במזלע, או הנוכר במשל יחלק לר' עתה בכח הדמיון שלנו, זהו המשל, ומחלקותיו ארבע. (א) מטעם והיחס לשמה למשל ולשנינה (דברים כ"ח ל"ז) המכונה בל"א (בייחטפיען, טפריכווארט) ;

מיניס

וכזה

¹ וכפרט הארון הרופא התערטטה ופרתפערטקר מארקום הערץ בספרו אשר כתב בלזון אשכנז (פערזוך חיבער דען געטחוק).

² מה שנקרא סדר נאה בצנין (זינעטריע), אינו אלא חלקי הצנין המשחנים ומלטרפים בערך נאה, בלזון שתוכל הנפש לכוללם יחד ולהאקיף עליהם. וכן הוא גם בכל תענוגי החושים, שיסודתם גם כן בתענוג הנפש. ד"מ בחוש הראיה, היפה בתמונות היא התמונה העגולה, המתפארת על כל שאר התמונות באנשי החלקים ואחדות הכללי וערך נאה; וכן בצבעים יטבו המשחנים יותר לעין מהלכבים האחדים; בחוש השמיעה, נעימת הקול בהאחדות קולות שונות לגון אחד; ובחוש הטעם עריבות המחוק, אשר כבר אמרו מחקרי יסודות הגשמים (כייניסטען) שחלקי הדברים המתוקים הם עגולים, כמו שחלקי דברים מרים ומלוחים הם מחודדים באופנים שונים; וחוש הריח כמוהו שהוא יפעול באף על דרך שהטעם יפעול בחיך; ובחוש המאזן יעט כדור הנעשה מעלם מתשטט (חיין עלחטיטער בת"ל) והחרוד והקצה ילער.

וכזה מאמר כנמרוד גביר ציד לפני ה' (בראשית י"ט), אשר לא נפרט בו מי הוא
הנדמה אליו, כי אם כל מי שיעשה להבא נגזרותיו יאמר עליו כזה, וכמו שפירש
רש"י על הכתוב הקודם, שתמיד כשחננא מכה גדולה על אומה יאמרו זו דומה
למנות עם ישראל; ולכן נקרא מין המשל הזה בשם משל סתמי. (ב) הוא מה משל סתמי
שנוכל לקרוא בשם משל כללי, כי כמו שהכללי במין מופשט מכמה אישים משל כללי
פרטיים המתדמים בענין מה, אשר על כן יכנסו כלם תחת גדר המין ההוא, כן
דרך החכמים להכשיט ענין כללי מכמה פעולות מוסריות נאדם שיכנסו כלם תחת
גדר אחד, ולכנות ממנו מאמר מוסר כללי שהוא כמו בנין אב לקחת ממנו מוסר
השכל בעת הלורך; כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע (ש"א כ"ד
ט"ו), הנה זה מאמר כללי מופשט מכמה בחינות בעולם, והסב דוד הכלל הזה
על מעמדו הפרטי עתה במערה לבגתי הנקם משאול וידו לא תהי' בו. הוא
המכונה בל"א (ויטטטט = טפחוך), ומזה הענין כמעט כל משלי שלמה^(א). (ג) ויש
שהמשל הוא דבר פרטי ומבואר כדבר ע"י סגולת המשל אשר הוא דבר מוחלט
ונודע, הוא המכונה בלע"ז (ויחבאון), ואנחנו נקראו בשם משל מבואר. כזה מאמר משל מבואר
המוזלים אשר יצאה מהשבון אכלה ער כואב (במדבר כ"א כ"ח) על מלחמת מלך
שבון עם מלך מואב, בהיות שני הדברים, אש ומלחמה, דומים בסגולת
ההשחמה, והדמיון הזה מבואר ונודע; וכן המשל שהיו מוזלים על אדמת ישראל,
אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה (יחזקאל י"ח ב') על פקודת עון אבות
לבנים. (ד) ויש שיבאר המשל בריאה חדשה ויכלול בו סגולות ויחסי הנמשל,
שהוא סתום ואינו מבואר בהדיא, כי אם אחרי העיון בדבר הוא המכונה בל"א
(פארחבעז או טאנגאריה), וזה מה שנקראהו משל חדש להיותו סתום כחדה, משל חדש
ועל הרוב לריך המשל לבאר ולפרוט את הנמשל ולהראות הדמותו אל המשל
שזכר, כדכתיב (יחזקאל י"ז) חוד חידה ומשול משל אל בית ישראל ואמרת הנשר
הגדול וגו'. וככלות המשל כתיב, הלא ידעם מה אלה אמור הנה בא וגו'. וכן
משל דיותם (שופטים ט' ח') הלוך הלכו העצים וגו', ואמ"כ פי' ועחה אם באמת
ובתמים וגו'^(ב).

והנה בחרו בעלי המליצה לדבר במשל ודמיון מב' טעמים, (א) בצחינת ההגשמה
שזכרו לעיל, כי בהיות הדבר שידבר עליו המזורר פעמים ענין מופשט, כענין

שם

^(א) על זה החלק מן המשל אמר ידידי ד' איצק אייכל נר"ו בהקדמתו לספר משלי, "שטעם השם
" מענין ממשלה ותקיפות, שהוא מעורר המחשבה ומחזקה עד שתתפעל כנפש והוא נתקע בה להשתמש
"בו בעת הלורך לקחת ממנו מוסר השכל. " ומפי אלופי מורי ר' יצחק הלוי שמעתי בעם השחפחות שם
מושל למלך ולמשל משלים, כי כמו שהראשון מיוחד פעולות כמה פרטים כדל"י במחכמתם לחכמות הכללי,
כן המשול משלים יחבר הרבה דברים אשר מעולם לא הולטרפו בענין הלטרפות מה, ויפעלו כפי
הנאות אל תכליתו המכוון ממנו. וזה הטעם ויכלול כל חלקי המשל.

^(ב) ויש עוד מין משל נאלץ בלשונות העמים וידוע בשם (פארחבעז), וגדרו שיהי' הנמשל מאמר מוסר
כללי, והמשל מעשה פרטי מחלט שאינו צמיחאות כי אם נכח הדמיון, אשר על כן נקראהו בשם משל
מורכב כי הוא מורכב כמעט מכל ארבע המינים שזכרנו. אכן לא נכלל המין הזה בספרי הקדש.

הקדמה ראשונה

שם מלחמה ופקידת המצא ורחוק עונות שהבאנו והדומה, יאהוב לדמותו צענין פרטי מוחלט, שפעולתו חזקה יותר בנפש וכו"ל; (ג) מטעם סגולת היופי שזכרנו, בעבור השתנות הפרטים המתאחדים בדמיון. ומאוחו הטעם נחרו עוד בסגולה אחרת והיא (ב) כפילת הענין במלות שונות, הנמכא לרוב בספרי הקידש, לפי שגם זה תפעל בנפש פעולת השתנות החלקים ואחדות הכללי, כי השתנות המלות הם הפרטים, ודמיון הענין תכלס לאחד. ומה יפה דמה האדון החכם הערדער¹) אותם המאזרים לשני אחים תאומים, וקרא עליהם הכתוב מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כן בשמחה כן בעיני, כן באמרי נועם כן באמרי מוסר. בצחינת השמע תיוחס הסוגה אל הדלת כנעימת הבת קיל הנשמע מרחוק, בצחינת ההבנה יבארו את המדובר בו יתר באור, ובצחינת ההתפעלות יחזיק האחד את רעהו בלב השומע, ביתד תקוע צמקים נאמן.

ט"ו כפל ענין
במלות שונות

מסגולות המליץ והשתמשות המליצה

ממה שקדמנו בסגולת המליצה נראה שאין זה מעשה כל איש להשתמש בדבור מליצה כראוי, כי אם מתת אלהים הוא לטוב לפניו לטעת בנפשו סגולות מיוחדות המועילים אל אותה התכלית. או אם יהי' כפי דעת החכמים סך הכחות בלם שזה בכל הנפשות, והשנוי אינו אלא בכמות כל אחד מפרטיה, נאמר שיהיו הכחות האלה בהשתלמות יתירה בנפש המליץ מבאר נפשות אחיו. ואפרוט עתה קלתם מהסגולות האלו. דכות ההרגשה (פיינעס געפיהז), עד שהיותר לח בדברים החיכוכים אשר ישקיף עליהם יפעל בנפשו ויעורר כחותיה. ההחלה בות (בעגייסטערונג, פיינער), דהיינו שלא תהי' ההתעוררת ההיא כזקי אש אשר כרגע יבערו וכרגע יכבו, כי אם תתלהב ותתפשט בנפש, והיא תתפעל כל כך עד שנעשה עי"ז רושם חזקה לה. ההאמצות הדמיון (איינבינדונגס קראפט) ר"ל שיתאמן הדמיון כל כך בנפשו, שגם אותם הדברים שבנר היו או שיהיו עוד כפי אומד דעתו, יהיו כל עת בנוכחים לפניו, וכאלו יולאים עתה מן הכח אל הפועל. הדוד השכל (טזערפון), להמליץ משלים רבים ונאים, ולברוא בריאות חדשות, כי צרכי הדמיונות והמשלים הדרת המליצה, כמו שזכרנו. ובפרט שיהי' המליץ נבון דבר, לרדת בעומק עיני הדברים היטב, לעמוד על עצמותם ותאריהם ומקריהם ויחוסיהם, למען יוכל התדמות דבר לדבר או להבדילם כראוי; ויהי' משכיל בידיעה הנפש, כוחותיה והפעלותיהם אלו באלו, לדעת איך ומתי שיעוררם או שיסקיטם, שינהלם לאט או בחפז, שתהיינה אמרותיו כטל נזל, או כסערה עלי מים. זה חלק אדם טוב מאלהים ונחלת אמרו מאל. כזה היתה מליצת אנשי רוח הנביאים הקדושים הכתובה בספר הישר, וגם אחרי כן אשר יולדו חכמים בדורותם ואשר חננס ה' במתנות יקרות האלה, המה המליצים אשר מעולם אנשי שם.

אכן

1) Vom Geiste der hebräischen Poesie. Erster Theil. S. 22, 23.

הקדמה ראשונה

אכן רבו גם רבו המשקיתים מהזנוים בימים ההם אשר אין חזון ואין דעת ואין השתת המליצה חורה נפרץ. קלתם חשבו שאזי בודאי ילכו בעקבות הראשונים, אם ישמשו במאמריהם חיצה בתיבה, ויכתבו פסוקים שלמים או חלים מדברי הנביאים במכתביהם, ולא יבדילו בין מליץ למליץ, אף שלכל אחד מהם דרך מיוחדת במליצתו כפי רוחו וכפי מעלתו, כנודע להמשכילים, וכמאמר חז"ל אין סגנון אחד עולה לשני נביאים, וכל זה שטו ולקטו מפה ומפה ובשלו הכל בפרור אחד, ולכן אין הוד והדר לדבריהם, כי אם קול כקול הסירים תחת הסיר. קלתם ראו ולא ידעו מה ראו, חשבו שהלשון הנופל על הלשון זהו עקר המליצה, ולפי שאין מדרך הלשון להרבות כל כך בתיבות מתדמות כפי הצורך להם, שזכו התיבות הפכו השרשים וכלכלו הלשונות עד שילאה כל קורא למצוא במכתבם רעיון ברור. קלתם חשבו שקדושת המליצה היא חשך ענן וערפל, וידברו תמיד ברמזים ובחידות, דברים הערבים אל השכל בנאום לאחדים, אבל מינעים אותו אם יוכפלו לרוב. כל זה לא יתכן לקרוא לא בשם דבור מליצי, כי לא יביא שום התפעלות בנפש, אחרי שאינו מוסד בתולדות הדברים, וכבר ראינו שהסגולה הראשונה מסגולות המליצה היא ההתדמות אל התולדות; גם לא בשם דבור שכלי, שעלמותו הבאור השלם ביותר, מה שאי אפשר למאמריהם, בעזנס הדרך ההגיוני וכללי הלשון.

גם זו רעה חולה להשתמש במליצה במקום שאינו ראוי לה כלל. וזה אם דבור השתמשו המליצה במקום בלתי ראוי להתפעלות יכון לאיזה ענין שאינו מעורר אפילו אחת מנחות הנפשיות. ד"מ אם יזוה איש לעבדו שיבוא אליו ויתיר את מנעליו הנעשי מעור עגל, ויאמר לו ע"ד מליצה: "אתה הפחות ממני בקע את הרוח לחזי, והקל מעלי משאת חטאת ישראל במדבר". הלא לורא תהי' באזני כל שומעיו, לפי שע"י ההכנות האלו תעורר הנפש להמתין בסוף הענין דבר יקר בהוספת השגותיה, והנה אחריתו כלו הכל וריק, ומתולדות הנפש שנערך שרבות [ההשגה במעט השתדלות תענוגה, בן השגה מועטת ברוב השתדלות תלעננה. והחולי הזה יקרא אלל חכמי העמים בשם חולי השפס (טוואוואט), כי כמו שהנריאות והשפס מתדמות במראה, כשפס בכזר אך שהראשון הוא טוב להגוף בהיות יסודו ברבות הנשך והשומן, והשני לרעתו שיסודו הוא רוח מנפסת, בן שני מיני המליצה שזכרנו מתדמים במראם, אך שהאחד הוא תענוג לנפש בהיות יסודו ההתפעלו' האמתית, לא בן השני שאינו אלא קול דברים מלוכזש בבגדי המליצה, הפשיטו מעליו את הבגדים אשר לא לו המה, והנה הוא ערום ועריה.

מענין השיר והזמר

ירוש עוד דרך אשר לרדות בנפש האדם ובחיותיה, והוא על ידי הנוגון, הרכנת המליצת כאשר מלאו מזה כמה משלים בספרי קידש. כי כאשר פגע שאל חבל נביאים והנוגון ולפניהם תוף וכנור וללחה עליו רוח ה', ובאשר בעתתו רוח רעה מאת אלהים ונגן דוד ורוח לו; וכן באלישע כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. ויותר מזה כאשר יפטרפו שתי אלה החכמות יחד המליצה והנוגון, יחזקו זו את זו, ויפיעלו יותר ממה שהי' אפשר לכל

הקדמה ראשונה

כוח הזמר

לכל אחת מהם לפעול בפני עצמה; וזהו הזמר (געזונג), שערך שתי חלקיו
בנחיתת ההרכבה, כערך דבור השכלי ודבור ההתפעלות בנחיתת הרכבתם שזכרנו
לעיל, ר"ל שהנגון ירבה ההתפעלות במליצה, והמליצה תרבה הנאור בחלקי
הנגון¹). ומה יולד החלק היותר נעים שנמליצה, זהו השיר. המכונה בל"ע
(גריסע פאָצויע).

מולדות השיר

הנדל השיר
והמליצה

ההנדל! שבין המליצה הפשוטית והשיר, לא יסתר מעין כל רוחה. ברכת יעקב
ומשה ומשלי בלעם בתורה, החוכמות בספרי הנביאים, כל ספר איוב משלי וכיוצא
בזה, הן הן מחלק המליצה; אמנם שירת היס ושירת האזינו, שירת דבורה, קנת
דוד אליהונתן ושאלו, מזמורי תהלים, איכה וכיוצא בזה, הן הן מחלק השיר. לא
יתליף איש ולא ימיר זה בזה, אף אם שלא יוכל לעמוד על עצמות הענין המדליל
ביניהם, ובמה הוטבע יסודו. אכן אם נחקור ונתור אחרי הדברים האלה נעמוד
על שלשה אופני ההנדל שאזים עתה לפני הקורא הנועים.

(א) המליצה א"ע"פ שתתנה לפעמים כפי המליץ ממדרגה למדרגה לעלות
או לרדת כפי לורך הענין, מ"מ תשמור תבונתה מראשית הדבור עד אחרית
הדבור, כי המליץ או שירה או שזירה או שיוכית, לא יזנה גם הוא את תבונת נפשו
בענין ההתפעלות הכללית. אמנם המזמר המתפעל ע"י השמחה או העצב, או
להודות או להתפלל או להתרועע או לקונן², לא יזאר כל עת באותה התבונה
שהיה בהיותה נפשו בו בעת התחלת השיר, כי אם יעבור מהתפעלות להתפעלות כפי
הכח הנוצר בנפשו. ד"מ בשיר תפלה, יעבור מיראה לחקיה, ומחקיה לבטחון,
ומבטחון לשמחה וגיל. או בשיר קנה יעבור לפעמים מהתפעלות הלעזר להתפעלות
הנקמה נגד האויב המיזר לו, ומהתפעלות הנקמה להתפעלות התחנה לעזר,
ורבים כהנה, כאשר הערנו בכמה מקומות בנאורנו למזמורי זה הספר.

שני ההתפעלות

סדר ההמשך

(ב) הנמשך מזה שהשיר יתחלק לחלקים שונים כפי רבות שנוי ההתפעלות שבו,
ועי"ז יבוא סדר מיוחד ונאה בהמשך השיר, ראש אמלע וסוף, לעשותו אחד
שליש. או שתשוב הנפש ע"י ההעברות האלו אל ההתפעלות הראשית, אשר היא סבת
השיר; או שתשוב על ידן אחת אחת אל ההשקט שהיתה בו קודם ההתעוררת.
ויהי נועם השחנות החלקים ואחדות הכללי מזוי עוד יותר בשיר במליצה³).

מקלות

(ג) במליצה לא ידבר כי אם האחד, ישכיל או יוכית, זיהיר או ינחם; אמנם בשיר,
יש שיזכרו רבים במקלות, המתפעלים כלם מאותה ההתפעלות ויוחילו לשפוך
לבנם. ויש שיזיר האחד להעיר את לבב השומעים, והמה יענו במקלות. ויש
שיענו ב' מקלות זו את זו, כאשר נמצא לכל אחד מאלו האופנים דוגמות בספר
שליפנינו. גם היו רוב שירי המקלות בימים ההם נלוים בתפיש ובמחולות, כנראה
מספרי הקדש. וכל זה יחזיק ההתפעלות בעדת השומעים, כן ע"י רבוי המתפעלים
שיפעילו יותר בנפשם כפעולת המליץ האחד, כן ע"י נועם ההשתנות שיבוא עי"ז בשיר.

¹ אמרו החכמים נעם שם זמר עניו ח חו"ך, מלשון וכרמך לא תזמור, לפי שהנגון יתלק
לחתיכות חתיכות שוות, הנקרא בלע"ז (טחקט).

² מיני השיר הכלליים תחת השם הכללי הם רבים, והמה יבוארו בהחלק השלישי להקדמתנו הזאת.

³ אין כונתנו בזה לאמר שבדבורי המליצה הפשוטית לא ימצא סדר והמשך מכל וכל, כי זה נגד
ההתפעלות האמתית; אמנם לא יהיה באותה השלימות כגדר השיר.

הקדמה ראשונה

עצמות מליצת ספרי הקדש

במעט התבוננות נבין שאף כי אותן המדות שזכרנו טובים מאד לישרים בלביתם, הנה גם יוליכו את התועים ארחות עקלקלות, כי ההתפעלות תולק את השכל ותבנשהו להיות לה עבד עולם. כן מלאנו שמליצת עב"ם מלאה מטומאת אלילים וסקוליהם, נתערבו בה דעות כוזבות ממדות אלהיות, תמונות זרות וזרות שונות שתולדתם צמוח אלו התועים, ואף בזמננו עתה שכבר אבדה אמונת הפסילים ממש מכל העולם כלו, אעפ"כ נשאר זכרונם במליצת האומות, לפי שבימים הקדמונים עשו גופים פועלים במחלט מכל הכחות והתבוננות, וההגשמה נאה מאד למליצה כאשר זכרנו לעיל. לא כאלה חלק בני שם האבות הקדושים, אשר מעולם הרחיקו אותם מן התועבות האלה רחוק גמור, וכמו שהיתה להם האמונה האמתית בה' אחד, והלכו בדרכיו ושמרו את משמרתו, הנה כהנהגתם כן היתה מליצתם, הרוח המרספת עליה היא רוח האמת והקדושה, נקי מכל פסול רוח הקדש ושנוש. ואם מלאנו ד"מ בספר תיוב מליצה על הארץ והים והאחר והכוכבים והאור והלילה והטל והמטרוהעבים ודומיהם, יד ה' ראינו בכלם נעויה עליהם, הוא בעלמו ובכבודו מנהיגם, אין בהם שום זכרון לא מאלילים ואדים, ולא כח אמצעי. ובפרט כשבא משה איש האלהים והבדיל את עמו אשר הוליא ממזרים גם במליצתם מכל העמים, ועשה אותה מליצת ברית קודש בין עם סגולה ובין ה' משה איש האלים השתלמותה ע"י מלכם וגואלם. (ח) ע"י מעשיו הגדולים והנוראים; יליצת מזרים, מסעות המדבר, כבישת הארץ, כל זה נעשה תוכן רוב המליצות בימים האחרונים. (ב) ע"י שיריו ומליצותיו שעל מתכונתם נמלכו רוב המליצות הנאות אשריהן. כן הית' שירת האזינו מתכונת לתוכחות הנביאים האחרונים. כי כאשר נתן בה הוא לפני בני ישראל ברבה וקללה, מוסר אב ותוכחת שבת, עונש ונחמה, כן כל הנביאים הנאים אשריו, עד שהמליץ הגדול נביאים התחיל את תוכחותיו כמו שהתחיל רבו בהאזינו השמים ותשמע הארץ. כן היתה שירת הים מתכונת איזה שירי תהלהו תשועה או נלחון בספר תהלים; וכמו זה השיר הנשגב הנודע לנו בשם תפלה לשמה מתכונת שירי משביל. (ג) במאמרו על פי ה', נביא מקרבך מאחיד כמוני יקים לך ה' אלהיך. כי כאשר קמו על ישראל מלכים רשעים ומזידים המתעים את העם מאשרי ה', עמדו חבמי ונבנוי העם נגדם לשטן להם בנח המאמר הזה, המה המליצים הגדולים נביאי ה', המדברים בשם אלהים חיים, ומורים את העם את הדרך הישר ילכו בה לטוב להם בהדבקם בה' אלהיהם.

השתלמותה ע"י
משה איש האלים

ויש לדבר ולבאר עוד בענין הנשגב הזה כהנהגה, אמנם לא הורשתי להאריך פה, כי אם נפיי הברוך להקדמת באורנו, ואעיר את הקורא הנעים הרולה בזה לקרות שני חלקי הספר שהבאתי לעיל בשם החכם האדון הערדער ¹⁾, וימלא

מטעמים

1) Vom Geiste der hebräischen Poesie. Eine Anleitung für die Liebhaber derselben, und der ältesten Geschichte des menschlichen Geistes. Von F. G. Herder, 1. und 2. Theil.

הקדמה ראשונה

מעצמים לנפשו. ואני אלך לדרכי. ואסיים חלק הזה מהקדמתנו באיזה הערות בענין ערך הדבור השירי ובנין מאמריו, אשר בניתי יסודותם על הקדמת הרמב"מ ז"ל לשירת הים בספרו נתיבות השלום, המלוי בודאי ציד כל משכיל אוהב תורה באחינו.

הערות בבנין מאמרי המליצה וערך מדותם במשקליהם

אמר הרב בעל מאור עינים בספרו אמרי בינה בדבורו על דבר המשקל השירי בלשון הקדש, "אין עליך למנות לא התנועות ולא המלות בדקדוק כי", אם העניינים והמשפחות המוזנות, ולזה פעמים רבות מלה קטנה נדחקה לאשר "אלה" עכ"ל. כונתו בזה על אותן המלות שאינן אלא יחסי הדברים ואין להם ענין בפני עצמו ולכן לא יחשבו. ויתכן א"כ שמוזה הטעם גם בסמיכות הענין הסמוך והנסמך לאחד יחשב. וכן מצינו באמת בשייר שלנו על שלש ביה"עקב מעם לוועו, במאמר הזה יהי' בית יעקב ענין אחד. אמנם בהיות מלת היחוס עכמה כבר מוגבלת ביחוס אחר, באופן שעי' התרבות היחוסים יכבד על הנפש להשקיף על כלם כאחד, אזי בענין בפני עצמו תחשב. דמיון זה, ורוזנים נוסרו יחד, על"ה' ועל משיחו, הן צ' מאמרים בעלי ג' מדות, ובמאמר האחרון המלה הראשונה על מודבקה לאחריה, אך המלה השניה ועל, המוגבלת ביחס הוי"ו, בענין בפני עצמו תחשב. וכן הדין בסמיכות הענין, כמו שצינו במאמר גבעות כבני צאן שאלת כבני לענין בפני עצמו יחשב להיותו מוגבל בכ"ף הדמיון.

דין מלה זעירה
וסמיכות הענין

הגם שלא תהי' נעימת חוש השמע רוב עסק המליצה בל' עבר כמו בשאר הלאונות, מ"מ ראינו שגם לעונג הזה כונו המשתמשים בה קצת, כדי להעיר את אוזן השומע, עד שיכוון את לבו גם אל ענין המאמרים, מזה הטעם הוסיפו לפעמים אות ותנועה בתיבות כמו חביאמו, אלימו, אבינה ודומיהם, אשר ע"י ההוספה הזאת תסוג הנגינה שהיתה בסוף התיבה להיות מלעיל, וימעט ההפסק בין התיבות להקל המבטא. ובפרט כשהיו האותיות הקרובות ממואלף אחד, כמו חביאמו ותטעמו בהר, אלימו באשו, אבינה לאחריהם, שקרוב כזה ימוע קלות המבטא מאד. וכן הוספת התנועה בסוף המאמרים לאמור אֶשְׁמְרָה במקום אשמור, יִקְחֵבִי במקום יִקְחֵבִי, אֶטְבְּעָה במקום אֶטְבְּעָה ודומיהם, כדי לבטל ההפסק הפתאומי, להמעט הקול אחת אחת בתנועה הקלרה הסוגרת אחרי הארוכה שלפניה כי כן ינעם יותר לחוש השמע.

טעם הוספות
התנועות

וכן ראו להשוות הדלתות כמעט בכמות ארכם באותן המאמרים שהם בעלי שלש שלש, כי אם יחסר חלק אחד מחלקי המאמר גדלת אחת, באופן שהתיבה היא הכתובה באותה מושגת אחרת עמה, אזי יונפל בהדלת המסרה חלק אחר תחת הנסמך. דמיון זה (תהלים קי"ד)

שווי הדלתות

הים ראה וינס
הירדן יסוב לאחור

הקדמה ראשונה

שעורו היקדן ראה ויסוב לאחור, ולפי שנחסר מלת ראה יוכפל החלק הנא אחריו
דהיינו יסוב לאחור במקום וינס. וכן (חבקים ג')

אלוה מתימן יבוא

וקדוש מהר פארן

שעורו וקדוש מהר פארן יבוא, ולפי שנחסר מלת יבוא יוכפל החלק הקודם לו
דהיינו מהר פארן במקום מתימן. וכן (תהלים קט"ו)

לא-המתים יהללו יה

ולא כל-יורדי דומה

הנה יורדי דומה כפל ענין של המתים בעבור חסרון יהללו יה. ⁽¹⁾ אמנם אם שני
החלקים הנשארים הם מדות גדולות, יבואו באמת בלי הוספה, במקום שלש
מדות קטנות, כדי שלא לנטל השווי. דמיון זה (תהלים קי"ד)

היתה יהודה לקדשו

ישראל ממשלותיו

שחסר מלת היתה ואין כאן הוספה אחרת תחתיה. וכן (תהלים ז')

אז-ידבר אלימו באפו

ובחרונו יבהלמו

שמלת אז נכפלת ברעיון, ואין כאן מלה אחרת תחתיה, לפי שבאו בהדלת השניה
שתי מדות גדולות. וכן (דברים ל"ג)

הם קנאוני בלא-אל

כעסוני בהבליהם

ואני אקניאם בלא-עם

בגוי נבל אכעיסם

בהדלת הרביעית נכפל חלק בגוי נבל תחת חלק בלא-עם שהיא רק מדה אחת,
להשלים חסרון חלק ואני ⁽²⁾. אמנם בהדלת השני' הנזמדת לה לא יושלם חלק
הם ע"י כפילת חלק אחר, בעבור שתי המדות הגדולות שבה, שהן תמיד כמו
שלש מדות קטנות, גם בלי המשך התיבות מדלת לדלת, כמו (שם)

ימצאהו בארץ מדבר

ובתוהו יליל ישימון

יסובבנהו יבוננהו

יצרנהו כאישון עינו

⁽¹⁾ גם מאלו המאמרים ראוי ברורה למה שאמרנו לעיל בדיון מלה זעירא וסמיכות הענין, כי (א) מלת
לא אינה מן המנין, אמנם מלת ולא מדה בפני עצמה. (ב) הוסיף מלת כל אל הנסמך יורדי לעשוהו
מדה שלימה, בהיות שתי מדות נחסרות במקום יהללו יה, ולולי כן לא היתה יורדי דומה כי אם
מדה אחת.

⁽²⁾ אולי יקשה הוצא, אחרי שמלת בלא מוקפת ביחס הכי"ת, יהיו כפי הנחתנו מלות בלא-אל
וכן מלת בלא-עם שתי מדות. אמנם אין מזה סתירה למה שאמרנו, כי מלת לא-אל וכן לא-עם
אינם אלא תיבה אחת, בהיות לא חלק מהשם ואינו מלה מיוחדת, וכתרגום הרמב"ם מן ז"ל, (חונקטא-
טער, חונקטא-ק), וכן (תהלים ל"ה) לא-שלום ידברו, חונקטא-טער, מגוי לא-חשד (שם מ"ג),
ליעבוקטא, וכאשר הערנו בנאורנו שם.

הקדמה ראשונה

הכדל המזמרים אשר הרצ"ן ז"ל בהקדמתו לשירת הים, "בהיות המזמרים קלרים יתרכו
 "ההשקפת ומקומות המנוחה, וברכוי המנוחות יש תועלת רב לעורר התנועה
 "ולחזקה בלב". והנה מלאתי עוד תועלת אשר במקומות המנוחה, וזה
 שבהשקפתם תזנה גם הפעלת המזמרים בנפש, ר"ל כי אף שכל תיבות המזמר
 נחכרים יחד, מ"מ יהי' הפסק מה בנייהן להיותן מורות כל אחת על ענין מיוחד;
 ובכח א"כ כל ג' ענינים במזמר יהיו בו ב' הפסקים בלתי שווים, כי אי אפשר
 יהי' יחס כל הענינים שזה במזמר; ואם נקרא ההפסק היותר גדול בשם
 מנוחה, נצטרך על שני מיני מזמרים; או שתביא המנוחה אחר המדה הראשונה,
 ותהינה שתי המדות האחרונות מחוכרות, כמו משפטיך | תהום רבה; או
 שתביא המנוחה אחר המדה השנייה, ותהינה שתי המדות הראשונות מחוכרות,
 כמו גדול כבודו | בישועתך. ואנחנו נקרא ההנדל הזה בשם משקל
 המזמר. ואם נניט אל לרוף המזמרים נמצא שיש שיבואו איזה מזמרים יחד
 על משקל דומה, כמו (דברים ל"ב).

כדל המזמרים
 כפי מקומות
 המנוחה

האזינו השמים ואדברה
 ותשמע הארץ אמרי-פי
 יערוף כמטר לקחי
 תזל כטל אמרתי

משקל דומה
 ובי מיניו

בכל המזמרי' האם מקום המנוחה אחר המדה השנייה. או על דרך אחר, כמו (שם)

ירכיבוהו על-במתי ארץ
 ויאכל תנובות שדי
 ויניקוהו דבש מסלע
 ושמן מחלמיש צור

בכל המזמרים האלה מקום המנוחה אחר המדה הראשונה. ויש שיבואו המזמרים
 על משקל מעורב, או שמקום המנוחה גדלת הראשונה אחר המדה השנייה,
 וגדלת השנייה אחר המדה הראשונה, כמו כל שיר קי"ד בתהלים, כזה:

משקל מעורב
 ובי מיניו

בצאת ישראל ממצרים
 בית-יעקב מעם לוועז
 היתה יהודה לקדשו
 ישראל ממשלותו
 הים ראה ויגם
 הירדן ישוב לאחור וגו'

או שמקום המנוחה תהיה גדלת הראשונה אחר המדה הראשונה, וגדלת השנייה
 אחר המדה השנייה, כמו (תהלים ב')

תרועם בשבט ברזל
 ככלי יוצר תנפצם *

וכן משפט נבחרה לנו
 נדעה בנינינו מה-טוב (איוב ל"ד) *

וחכך הולך לדודי כיון הטוב
 למישרים (ש"ה ז')

הקדמה ראשונה

ט

וכל מי שיש לו קצת הרגשה בנושאו ידע שהפעלת המשקל הדומה משונה מהפעלת המשקל המעורב, בהיות הלך הראשון בפסיעות שוות והלך השני ע"י שנוי המנוחות במדלג ומקפץ. וגם בין שני מיני משקל הדומה יש הבדל רב, כי היות שתי המדות הראשונות מחוברות ידמה לענין ארוך או מהירות; ולהיפך, היות המנוחה אחר המדה הראשונה ידמה יותר לענין נחת והשקט. דומה לזה יהי גם הבדל בין שני מיני משקל המעורב שזכרתי. ועוד זאת ראיתי שכל משקל המעורב נמלא ביותר בספרי תנ"ך ממשקל הדומה, ובשניהם המין הראשון יותר מהמין השני.

גם באלו המאמרים שיבואו בסדר ג' ב' ימלאו ב' משקלים. כי לפעמים שיהי בלתי הראשונה מקיס המנוחה אחר המדה הראשונה, ולפעמים אחר המדה השניה. דמיון זה נמלא בספר שיר השירים

משקל ג' ב'
ושני מינין

ש א ל ה מה דודך מדוד

היפה בנשים

מה דודך מדוד

שככה השבעתנו

ת ש ו ב ה דודי צח ואדום

דגול מרבבה

ראשו כחם פז

קוצותיו תלחלים

ידיו גלילי זהב

ממלאים בחרשיש

מעיו עשח שן

מעלפת ספירים וגו'

ש א ל ה אנה הלך דודך

היפה בנשים

אנה פנה דודך

ונבקשנו עמך

משקל דבור הרעיה המתארת את דודה הוא נכחת ורכות הלב, ותבוא המנוחה אחר המדה הראשונה; אבל משקל דבור רעיותיה המבקשות לעזור לה הוא בזריזות, ותבוא המנוחה אחר המדה השנייה¹.

ויש

¹ ויש לסדר השוכת הרעיה עוד על משקל אחר שאזכור למטה שהערה אחרונה.

הקדמה ראשונה

ויש שהיה הדלת הראשונה בעלת נ', והדלת השנייה בעלת ג' מדות צנוות
המנוחה, או שתבוא אחר המדה הראשונה, כמו (תהלים ב')

משקל ב' ג'
ב' ג' מיניו

בני אתה

אני היום ילדתיך

כי אכהווגה

ורחם כרוב חסדיו (אינה ג')

או שתבוא אחר המדה השנייה, כמו (תהלים ב')

שאל ממני

ואחנה גוים

נהלתיך

* * *

מיב לגברתי

כי יושא עול בנעוריו

וגם בזה המשקל יורגש לדעתי במין הראשון נעימות ועריביות יותר מבמין השני,
אשר בו נמלא עוד קצת הסתערות.

ומלאתי עוד משקלים אחרים, בצרחים יחידים, המעורבים בין מאמרי יתר
המשקלים; (א) משקל ד' ב', כמו (תהלים ס"ח)

משקל ד' ב'

ארץ רעשה אף-שמים נטפו

מפני אלהים

שמקיס המנוחה גדלת הראשונה יתלקה לב' חלקים שוים, והדלת השנייה תסובב
על כל אחד מהחלקים. וכן (זיכ השירים ו')

אני לדודי ודודי לי

הרועה בשושנים

שזעורו אני לדודי הרועה בשושנים, ודודי הרועה בשושנים לי. או כזה
(תהלים ק"א)

אם לא-שויתי ודוממתי נפשי

כגמול עלי-אמו

שמקיס המנוחה גדלת הראשונה השסק המנטא בלבד, ולא השסק הרעיון, והדלת
השנייה משלמת המאמר. (ב) משקל ב' ד', כמו (תהלים ס"ט)

משקל ב' ד'

וחיטב ליהוה

משורר פר מקרין מפרים

שחלק השני גדלת השניה ליתר באור לנועם המליכה. או כזה (שם ק"ב)

נפשי לאדני

משומרים לבקר שומרים לבקר

שמקוס

הקדמה ראשונה

שמקום המנוחה גדלת השנייה ג"כ הפסק המנטא בלבד, ולא הפסק הרעיון¹.
וכן (ש"ה ד')

שני שדיך
כשני עפרים תאמי צביה
לכה דודי (ש"ז)
נצא השדה נלינה בכפרים

שמקום המנוחה גדלת השנייה יחלקם לב' חלקים שווים, והדלת הראשונה תקונב על כל אחד מהם.

ואסיים זה הענין בדברי הרב בעל מאור עינים ז"ל: יש עוד פסוקים רבים שלא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים², אכן עם סגנון דברי אלה המאכלים יזהרו ויגסיפו למלוא מה שלא דמיתי.

הקדמה שנייה

תולדות השיר והזמר בארצות העבר השתמושם וכלי לוייתם.

ממה שנמלא כתוב בספרי קודש ממלאת השיר והנוגון, ידענו שהמלאכה האכזרית הזאת שגבה מאד נימים ההם ובארץ הקדושה. אף שלא נוכל לעמוד בברור על סגנון נוגוניהם ודרך השתמושם בענין מערכת הקולות ונעימות הזמרה (החרחוץניע חונד ועוץריע) 3 גם מענין מלאכת הכלים ותבניתם והשתמושם לא ידענו כי אם מעט מזעיר, אחרי שלא נשאר לנו כי אם שמות הכלים בלבד ושמן מה מהפצילים המורים על השתמושם. מכל מקום ראוי להתבונן גם במעט הדברים האלה אשר לפנינו, ולחקור כפי אשר תשיג ידינו בענינים האלה, כי גם מזה המעט ילא לנו תועלת רבה בהבנת כמה כתובים, ובפרט באלו השמות הנמלאים בפתיחת מזמורי תהלים אשר רלוני לבארם בזאת המחברת. ואם גם בזה לא חדשתי אף רק המעט מכל אשר אשים הנה לפני הקורא הנעים, ולקטתי רוב הדברים מספרים אחרים, הן מספרי חכמי עמנו והן מספרי חכמי אומות⁴; הנה

¹ שעורו נפשי מיחלת לה' יותר משהמורים לבוקר שומרים ומיחלים לבוקר.
² בודאי יש עוד דרכים אחרים שלא עמדתי גם אני עליהם, אף שהוספתי על דבריו. ובפרט ראיתי שמן מה ממסקל ב' ב', וממסקל ג' ב' ב', אבל לא ידעתי עדיין לסדרם כראוי.
³ מלבד מה שזכרתי בתלמוד שלנו, הנה סכר יוספון לרומיים, ס' מאור עינים לר' עזריה, וס' שלטי הגבורים לר' אברהם הרובא, הן אשר ראתה עיני מחכמי עמנו המדברים בענין זה. אבל רבו כמו רבו חכמי אחר האומות אשר חקרו וחקרו ספרים על זה בכמה לשונות, ישחומם הקורא לו אזכרם כלם, כי מאפרס עולה כמעט לסך חמש עשרה מאות חבורים. ואוהן אשר ראיתי אני טוב להשתמש בהן בחלק